

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 288

Ağustos 2016

ANKARA – 2016

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:	<u>Sayfa</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Hititçe Metinlerde Geçen KUR ^{1D} <i>Hulana</i> -/ KUR ^{1D} SİG ‘Yün Nehri Ülkesi’ Üzerine Yeni Bir Değerlendirme Tepe	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: Timurlu Tarihine Dair Farsça Yeni Bir Kaynak: Zahîr-i Mar’âşî’nin <i>Müntahabû’t-Tevârih</i> ’i	371
KUL, EYÜP: 1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı	395
TÜRKMEN, İLHAN: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1740’larda Belgrad’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	411
DEMİRYÜREK, MEHMET: İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu	439
EFE, AYLA: II. Mahmut’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Bosna-Hersek’teki Osmanlı Mirasını Anlarken: Saraybosna Şer’iyye Sicillerinde İslam Dininin Kabulüne Dair Kayıtlar, 1800-1851.....	507
SÜME, MEHMET: Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Okruva Resmi	531
GÖLEN, ZAFER: Tanzimât Döneminde Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek Ormanlarını Korumaya Yönelik Çabaları	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: 1881 Sakız Depreminde Osmanlı Afet Yönetimi ve Vali Sadık Paşa’ya Yönelik Eleştiriler.....	573
KORKMAZ, TELLİ: Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi	619
Çeviriler:	
HASANOV, ZAUR (Çev.: Bağdagül Musa): İskitlere ve Türk-Moğol Halklarına Ait Ayrı Gelenekler, Kültür ve Psikolojik Özellikler.....	639
Özetler	663
İngilizce Özetler	671
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları.....	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	682

Çeviriler:

İSKİT VE TÜRK-MOĞOL HALKLARINA AİT AYNI GELENEKLER, KÜLTÜLER VE PSİKOLOJİK ÖZELLİKLER

Yazar: ZAUR HASANOV*
Rusçadan Çeviren: BAĞDAGÜL MUSA**

Giriş

İskitler, Avrasya'nın medenî, kültürel ve askerî gelişmesine önemli katkı sağlayan en eski Avrasya halklarından biridir. Orta Asya ve Sibiryâ kökenlidirler. M.Ö. VII. yüzyıla doğru Doğu Avrupa'da ve Ortadoğu'da görülmeye başlarlar. İskitlerin bu bölgelere gelmesiyle, atın binek hayvanı olarak kullanılmaya başlaması ve arkasından da tabii olarak birbirlerinden uzak olan bölgelerin idaresi ve kontrolünü sağlayan hareketliliğin (mobilitenin) artması sayesinde mümkün olan dünyanın siyasî bütünleşmesini öngören eşsiz süreç başlar.

Herodot'a (Heradotos/Herodotus) göre İskit İmparatorluğu, değişik İskit kabilelerinden oluşuyordu. Herodot, bunlardan sayıca daha fazla ve güçlü olanının, diğer bütün İskit kabilelerini kendilerinin tebaası (astları) sayan "Kraliyet (Hükümdar, Çar) İskitleri" olduğunu söylemektedir. Herodot'un, İskitlerin tarihi, efsaneleri, mitleri ve geleneklerini anlatırken öncelikle İskit İmparatorluğu'nun iktidar klanıyla, başka bir ifadeyle, "Kraliyet İskitleri"yle ilgili belgelere yer verdiğini belirtmek gerekir.

Daha önce "Kraliyet (Hükümdar, Çar) İskitleri"nin dilleriyle ilgili yaptığımız araştırmada onların dillerinin Türk dilleriyle akraba olduğu ispatlanmıştır.¹ Bu çalışmada ise, "Kraliyet İskitleri" ile Türk-Moğol halklarının geleneklerinin, kültürlerinin ve psikolojisinin birbirleriyle ne kadar örtüştüğü tespit edilmeye çalışılacaktır.

* Dr., Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Bakü/AZERBAYCAN, zaurmail@gmail.com.

** Çeviren: Yrd. Doç. Dr., Ürdün Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Asya Dilleri Türkçe-İngilizce Bölümü, Amman/ÜRDÜN bagdagulmussa@gmail.com.

¹ Zaur Hasanov, *Çar iskitler: İskitler ve eski Oğuzların etno-dil özdeşleştirilmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009.

1. İskitlerde ve Türk-Moğol Halklarında Cenaze Törenleri

Herodot, İskit hükümdarlarının cenaze törenini tasvir ederken onların defnedildikleri mekânın, Boristen (Borysthenes) Nehri boyunca gittikten sonra en sonunda nehrin denize döküldüğü yerden kırk günlük mesafede bulunan Gerrhi adında bir mekân olduğunu ileri sürmektedir. Herodot'un sözlerine göre Gerrhi, "Kraliyeti İskitleri"nin hâkimiyeti altındaki en uzak mekândır.

Herodot ayrıca, "Kraliyet İskitleri"nin vefat etmiş hükümdarları için yas tutarken ellerini ve kulaklarını çizerek kestiklerini; saçlarını kestiklerini (kazıdıklarını); alın ve burunlarını yırttıklarını ve sol ellerine ok sapladıklarını da belirtmektedir. Bundan sonra hükümdarın naaşı Gerrhi'ye giden yolda bir sonraki İskit kabilesine teslim edilir ve onlar da "Kraliyet İskitleri"nin yaptıklarının aynısını yaparlar. Böylelikle her kabile İskit usullerine göre hükümdar için yas tutarak defin sürecine iştirak eder. Bu şekilde İskitler, hükümdarlarının naaşını kabile kabile dolaştırarak ve her kabilenin yas tutmasını sağlayarak kutsal defin yerine ulaşırlar. Sıradan İskitler de ölümlerini bölgede kırk gün boyunca dolaştırdıktan sonra defnediler.

Gerrhi'de hükümdarın defni sırasında beraberinde bir cariyesini, sâkisini, yani elinden içki içtiği şahsı, aşçısını, seyisini, muhafızını ve habercisini de gömdükleri dikdörtgen şeklinde büyük bir kabir kazarlar. Kabre ayrıca altın kaplar da konur. Daha sonra kabir, toprakla kapatılarak "kurgan" dedikleri büyük toprak tepe hâline getirilir. Hükümdarın defnedilmesinin birinci yıldönümünde, "Kraliyet İskitleri" tekrar kurgan dedikleri bu mezara dönerler ve hükümdarın en iyi 50 hizmetkârı ile en iyi 50 atını öldürüp mumyalarlar. Boyunlarından delip çıkacak şekilde gövdelerinden demir kazık geçirilen atların mumyaları daha önceden hazırlanmış olan ahşap kalıpların üzerine ayakları havada sallanacak şekilde yerleştirilir. Atın gövdesinden geçirilen kazık aynı zamanda hizmetkârın bütün omurgalarından da geçirilerek boynundan çıkarıldıktan sonra 50 hizmetkârın mumyaları, bu kazık sayesinde atlı konumunda atların üzerine yerleştirilir. "Kraliyet İskitleri", "atlıları" böylece hükümdarın mezarı etrafında yerleştirdikten sonra mekânı terk ederler.²

Türklerin atalarının, Doğu göçmenlerinin defin törenleriyle ilgili günümüze kadar ulaşan ilk ve en eski belgeler, Çince kaynaklardır. Asya Hunları da, "Kraliyet İskitleri" gibi, hükümdarları öldüklerinde kullarını ve hizmetkârlarını öldürüp bera-

² Herodot, *İstoriya*, (pervod G. A. Stratanovskogo), Nauka, Leningrad, 1972, IV, 53, 71, 72, 73.

berinde defnetmişlerdir.³ Avrupa Hunlarının defin törenleriyle ilgili bilgi veren Jordanes, Atilla'nın ölümü haberini alan Hun askerlerinin gelenekleri gereği saçlarını yolduklarını, gözyaşları kana karışsın diye yüzlerini derin yaralarla yaraladıklarını belirtmektedir.⁴

Görüldüğü üzere, Avrupa Hunlarının bu defin törenleri, Herodot'un anlattığı gibi, hükümdarlarının yasını tutarken kulaklarını çizen, saçlarını kazıyan, ellerini kesen, alın ve burunlarını yırtan, sol kollarını okla delen "Kraliyet İskitleri"nin defin geleneklerinin aynısıdır.

Türkler ve "Kraliyet İskitleri"nin defin törenlerindeki bu benzerlik, Göktürk İmparatorluğu için de söz konusudur. Göktürklerin hükümdarı Bilge Kağan'a ithaf edilen Orhun-Yenisey yazıtlarında, Li-Sun Tay-Sengun'un 500 erkeğin başında Kağan'ın defin törenine geldiğine dair bilgiler var. Onlar, bu defin merasimi için altın, gümüş ve güzel kokulu tütsüler getirirler. Sonra da defin sırasında bu 500 kişinin hepsi saçlarını keser, kulaklarını ve yanaklarını çizer ve kendi güzel atlarını vefat etmiş Kağan'a kurban ederler.⁵

"Kraliyet İskitleri" ve Moğolların geleneklerinin, hükümdarlarını nerede vefat ederse etsin atalarının defnedildiği özel mekâna defnetmeleri hususunda da aynı olması dikkat çekicidir. İskitlerde bu özel mekân, Gerrhi iken; Moğollarda Altay'dır. Moğolların defin törenlerini anlatan Marco Polo, Cengiz Han'ın yadigârlarının ve bütün büyük kağanların, nerede vefat ederlerse etsinler, defnedilmek üzere Altay'a getirildiğini belirtmektedir. Daha sonra da çok garip bulduğu bir hususa dikkatleri çeker: "Altay'a giden yolda Kağan'ın naaşına eşlik eden kervan, definden önce kırk gün boyunca karşılama çıkan her kimseyi "Git, öbür dünyada Kağanımıza hizmet et" diyerek öldürürler. Bunun yanı sıra Kağan'a öbür dünyada lâzım olur düşüncesinden hareketle Kağan'ın en güzel atlarını da öldürürler".⁶ Aynı bilgiye Reşidüddin'in eserinde de rastlanmaktadır.⁷

³ Sima Qian, *Records of the Grand Historian: Han Dynasty II*, Burton Watson (trans.), Columbia University Press, Hong Kong & New York, 1993, The Account of the Xiongnu, Shi ji: 110.

⁴ *The Gothic History of Jordanes in English version*. With an introd. and comment. by Charles Mierow. Speculum Historiale, Barnes & Noble, Cambridge-New York, 1960, XLIX, 254.

⁵ S. E. Malov, *Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti: teksti i issledovaniya*, Iz-vo AN SSSR, Moskva-Leningrad, 1951, Bilge Kağan Yazıtı, X a, 11-12. satırlar.

⁶ *Kniga Marko Polo*, (perevod I. P. Minaeva.), Gos. iz-vo geografiçeskoy literaturı, Moskva, 1955, LXIX.

⁷ Raşid ad-Din, *Sbornik Letopisey*, (perevod L. A. Hetagurova.), t. I kn. 2. Moskva-Leningrad: Iz-vo. AN SSSR, 1952, A97a, S.248.

Buna benzer bilgiler, Jordanes'in eserlerinde de vardır: "Atilla'nın defninden sonra bu vazifeyi üstlenen herkes öldürülür".⁸

Türklerin defin törenlerini anlatan bütün kaynaklarda atların kurban kesildiğine dair bilgiler geçse de onların nasıl öldürüldüğüne dair bir kayıt yoktur. Türk-Moğol hükümdarlarının definleri sırasında atların nasıl öldürüldüğüne dair daha teferruatlı bilgiler, İbn-i Battuta'ya aittir. XIV. yüzyılın ortasında Çin'de seyahat eden İbn-i Battuta şahit olduğu, savaşta şehit düşen Türk-Moğol hükümdarının defin merasimini "El-Hansa" (Al-Khansa) adlı kitabında anlatmaktadır:

"Hükümdarı bütün eşyalarıyla birlikte yerde kazılmış olan büyük bir kabre yerleştirdiler. Kabre ona ait bütün altın ve gümüş eşyaları, dört cariyesini, en sevdiği altı kulunu ve içecek dolu birkaç kabı beraberinde gömdüler. Sonra kabir, büyük bir tepe (kurgan) yüksekliğinde toprakla gömülerek kapatıldı. Ondan sonra da defin sürecine katılanlar, mızrak saplanmış dört at getirdiler. At öldürüldükten sonra gövdesine saplanan mızrak, boynundan delip çıkacak şekilde omurgalarından geçirildi. Sonra kazıkları tepenin üstünde bir yere yerleştirip, atları orada bıraktılar".

Görüldüğü üzere, Türklerde vefat eden hükümdarların hürmetine öldürülmüş atların kazığa yerleştirilmesi usulü ile Herodot'un anlattığı "Kraliyet İskitleri"nin merasimleri aynıdır. İbn-i Battuta'da hükümdarın altı kulunun vazifelerine dair bir bilgi yok. Herodot'ta ise bunlardan beşi, vazifelerine göre sâki (hükümdarın elinden içki içtiği kimse), aşçı, seyis, silah taşıyıcı ve habercidir.⁹

Yukarıda zikredilen İskitlerin ve Türklerin defin törenleri arasındaki paralellik konusu, E.H. Minns ve F. Thordarson tarafından incelenmiştir.¹⁰ J.A.Boyle, Oğuz, Kıpçak ve Moğolların yası tutulan şahısların atlarının kurban edilmesi geleneklerini tasvir eden Avrupa ve orta asırlardaki Doğu yazılı kaynaklarını incelemiş ve bu geleneği İskitlerin gelenekleriyle mukayese etmiştir.¹¹

⁸ *The Gothic History of Jordanes...*, XLIX, 258.

⁹ Herodot, *a.ge.*, IV, 62.

¹⁰ E. H. Minns, *Scythians and Greeks: a Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, Biblo and Tannen, New York, 1971, p. 89.; Fridrik Thordarson, "The Scythian funeral customs: some notes on Herodotus IV, 71-75", *A green leaf. Papers in honour of Professor J'es P. Asmussen (Acta Iranica, 28)*, Brill, Leiden, 1988, p. 546.

¹¹ J. A. Boyle, "A form of horse sacrifice amongst the 13th and 14th century Mongols", *Central Asiatic Journal*, X/3-4 (1965), p.145-150.

Herodot'un da zikrettiği, İskitlerdeki tahnit veya mumyalama uygulaması,¹² “Köroğlu”nun Türkmen nüshasında da geçmektedir.¹³ T. Tarhan, Orhun yazıtlarına göre Kül-Tigin'in mumyalandığına dikkat çekmektedir. Tarhan, ilâveten İslâm'ı kabul ettikten sonra bile Türklerde mumyalama uygulamalarına devam edildiğine dair deliller getirir. Meselâ, II. Kılıç Arslan, III. Kılıç Arslan ve II. Süleyman Şah mumyalanmıştır.¹⁴

Bütün bu bilgileri şöyle özetlemek mümkündür: 1) İskitlerde ve Moğollarda defin süresi 40 gün sürer; 2) İskitler, Avrupa Hunları ve Göktürkler ölünün ardından yas tutarken saçlarını kesip, yüzlerini yırtarak çirkinleştirirler; 3) İskitler, Oğuzlar, Kıpçaklar ve Moğollar ölüye bağışlanmak üzere atlarını aynı usulle kurban ederler; 4) İskitler, Göktürkler ve Selçuklular, hükümdarlarını mumyaladılar.

2. İskitlerde ve Türk Halklarında Kan Yemini Törenleri

İskitlerin ve Asya Hunlarının geleneklerini inceleme neticesinde aşağıdaki paralelliklerin farkına varılmıştır. Bunlar aşağıda mukayese edilecektir.

Herodot'ta şu bilgiler geçmektedir:

“İskitlerde yeminle kutsallaştırılan bütün dostluk anlaşmaları şöyle yapılır: büyük toprak bir kupanın içerisine anlaşmanın taraflarının kanları ile karıştırılmış şarap doldurulur. (Bunun için de yemin edecek olanlar biz veya bıçakla derilerini çizerler). Sonra bu kaba kılıç, oklar, balta ve mızrak daldırırlar. Bu merasimden sonra uzun dualar okunup, yemin edenler ve orada bulunan ileri gelenler bu kaptaki kan karıştırılmış şaraptan içerler”.¹⁵

Çin kaynaklarında geçen bilgiler ise şu niteliktedir:

“Han Çang ve Çang Meng, Şan-Yu [Hunların hükümdarı] ve ileri gelen komutanlarıyla birlikte No Nehri'nin doğusunda bulunan dağa çıktılar. Orada beyaz bir atı boğazladılar. Şan-Yu Çing Lu kaması ve metal kaşığı çıkarıp, [atın kanını] şarapla karıştırdı. Sonra Lao-Şang Şan-yu (Lao-shang Shan-yu)

¹² Herodot, *a.g.e.*, IV, 72.

¹³ *Gör-oglu: Turkmenskiy geroişeskiy epos*, Nauka, Moskva, 1983, I, 65.

¹⁴ Taner Tarhan, “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, *Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, sy. 23 (1969), s. 168.

¹⁵ Herodot, *a.g.e.*, IV, 70.

tarafından öldürülmüş Yüce kabilesinin hükümdarının kafatasını kap olarak kullanıp, birlikte kan yemini şerefine şarap içtiler.”¹⁶

İskitler ve Asya Hunları hakkındaki bu iki bilgi şu hususlarda aynılık arz etmektedir: 1) kaba kan karıştırılmış şarap konur; 2) sonra aynı kaba silah daldırılır; 3) yemine katılanlar bu şaraptan içmek suretiyle yeminli anlaşmayı tasdik etmiş olurlar; 4) Asya Hunlarının yemin gelenekleriyle ilgili Çin kaynaklarından alınmış olan bu kısa bilgide İskitlerin gelenekleriyle büsbütün aynılık arz eden bir başka unsur da söz konusudur. Herodot’un tasvir ettiği İskit gelenekleri günümüze, Kırım’da Kül-Oba’daki bir İskit mezarının (kurganının) kazısı esnasında bulunmuş olan M.Ö. IV. yüzyıla ait altın resim şeklinde ulaşmıştır. Söz konusu resimde yanaklarını ve burunlarını birbirlerine yaklaştırarak kan yemini şerefine aynı kaptan şarap içmekte olan iki İskit tasvir edilmiştir.¹⁷ Hunlarla ilgili metinlerde ise “*Onlar birlikte kan yemini şerefine içtiler*” cümlesinden de anlaşılacağı üzere aynı şarap içme usulüne şahit oluyoruz.

3. İskitlerde ve Türk Halklarında Ganimet Geleneği (Kafatası Kültü)

Yukarıda da belirtildiği gibi, Çince kaynaklarda Hunların yemin merasiminde içki kabı olarak düşmanın kafatasının kullanılması geleneği söz konusudur. Sima Qian, Hunların Yüce halkını mağlup ettikten sonra, onları Batı’ya doğru nasıl kovduklarını; hükümdarlarını öldürüp kafatasından nasıl içki kabı (kupa) yaptıklarını çok teferruatlı bir biçimde tasvir eder.¹⁸

Herodot’ta da aynı şekilde İskitlerin, mağlup olmuş düşmanlarının kafataslarını ziyafetlerde içki kabı olarak kullandıkları zikredilmektedir. Herodot şöyle yazmaktadır:

“İskitlerin askerî gelenekleri böyledir: Her düşmanı ile olmamakla beraber en acımasız düşmanlarının kafataslarıyla böyle muamele ederler: evvelâ kafatasını kaşlara kadar kesip, temizlerler. Fakir birisi kafatasını, dışından ham sığır derisiyle kaplayarak kullanır. Zengin insanlar ise evvelâ kafatasını ham deriyle kaplarlar, sonra kabın içini altınla yaldızlarlar. İskitler, kardeşler arası kavgada veya mahkemede birinin diğerine galip gelmesi söz konusu olduğunda, kendi

¹⁶ Kao Chu-hsun, “The Ching Lu Shen Shrines of Han Sword Worship in Hsiung Nu Region”, *Central Asiatic Journal*, V/3 (1960), p. 223.

¹⁷ Frank Trippet, *The First Horsemen*, Time Life Books, New York, 1974, p.99.; Ortwin Dally, “Skythische und Graeco-Skythische Bildelemente im Nördlichen Schwarzmeerraum”, *Im Zeichen des Goldenen Greifen: Königs Gräber der Skythen*, (ed. Menghin, W., Partzinger, H.), Prestel, Munich, 2007, p. 297.

¹⁸ Sima Qian, *a.g.e.*, The Account of the Dayuan, Shi ji: 123.

akrabalarının kafataslarıyla bile aynı şekilde muamele ederler. Çok saygın misafirlerin ziyareti esnasında ev sahibi, sofraya böyle kafataslarını koymakla, bu akrabalarının onun düşmanı olduğunu ve onların üstesinden geldiğini misafirlerine hatırlatmak ister. Bu davranış, İskitlerde yiğitlik addedilir”.¹⁹

Böylelikle İskitlerin de, aynen Asya Hunları gibi, kafatası avcılığı oldukları anlaşılmaktadır. Herodot’un anlattıklarından ve Çince kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, bu barbarca gelenek İskitlerde ve Asya Hunlarında gurur meselesi idi. Aynı zamanda kafatası avcılığı, bir nevi kumandanın, askerlerinin savaşta ne kadar iyi savaştıklarını denetleme yoluyla. Aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, ganimetler İskit askerleri arasında öldürdükleri düşman sayısına göre üleştirilmiştir.

“İskitlerin askerî gelenekleri şu şekildedir: İskit, ilk düşmanını öldürdüğü zaman onun kanını içer. Savaşta öldürdüğü düşmanlarının hepsinin kafataslarını hükümdara getirir. Zira sadece düşmanlarının kafataslarını getiren asker ganimetten payını alabilir, *aksi* hâlde hiçbir şey alamaz”.²⁰ Kafatası avcılığı, ayrıca toplumda itibar kazanma imkânı da sağlardı. Bunu, Herodot’un aşağıdaki yazısından anlamak mümkündür:

“Her hükümdar yılda bir defa kendi bölgesinde şarap karıştırmak için kap hazırlar. Bu kaptan sadece düşmanını öldürenler içebilirler. Henüz kendilerine düşman öldürmek nasip olmayanlar ise bu kaptan içemezler. Mahcup ve şerefsiz olarak bir kenarda otururlar. İskitler için bundan daha utanç verici bir şey yoktur. Aksine düşmanını öldürenlere ikişer kupa içki getirilir ve onlar da iki kupayı üst üste (bir defada) içerler.”²¹

Aynı bilgi, Çin tarihçisi Sima Qian’ın Asya Hunları ile ilgili yazdıklarında da vardır: “*Savaştan sonra düşmanlarının kellesini alan veya düşmanlarını esir alan (Hunlar), bir kupa şarapla ödüllendirilirler ve onlara, kazandıkları ganimetleri kendileri için bırakmalarına izin verilir*”.²²

Orta asırlarda düşman kafatasının içki kabı olarak kullanılması geleneği, bozkır Türk halklarında devamını bulmaktadır. Meselâ, Günah Çıkartıcı Teofanes’a göre Bulgarların hükümdarı Krum Han, mağlup ettiği Bizans İmparatoru Nike-

¹⁹ Herodot, *a.g.e.*, IV, 65.

²⁰ Herodot, *a.g.e.*, IV, 64.

²¹ Herodot, *a.g.e.*, IV, 66.

²² Sima Qian, *a.g.e.*, The Account of the Xiongnu, Shi ji: 110.

foros'un kafatasından gümüş kaplamalı içki kupası hazırlatmıştır.²³ Tarihçi Nestor (Nestor the Chronicler), “Povesti Vremennih Let” (Geçmiş Yıllar Kıssası) adlı eserinde, Peçeneklerin Hanı Kurya'nın Kiev Büyük Knezi Svyatoslav'ı mağlup edip, kafasını uçurduğunu ve kafatasından kıymetli metallerle kaplı içki kabı yaptırıldığını belirtmektedir.²⁴

Ayrıca şu da unutulmamalı ki, kafatası kültü, eski zamanlardan beri dünya arkeolojisi ve mitolojisinde de çok yaygın olan bir kültürdür. Azerbaycan'da Azıh Mağarasında 300.000 yıl öncesi Alt Paleolitik dönemine ait, içinde ayı kafataslarının saklandığı gizli bir yer bulunmuştur. Bu kafataslarından birinde birbirlerine paralel yedi çizgi sıralanmış, en üstte (sayı birimi göstergesi olarak) enlemesine bir çizgi çizilmiştir.²⁵ İster öküz ve kızıl akbaba gibi hayvan kafatası ister insan kafatası kültürünün izlerine, insanlığın en eski kültürlerinden olan M.Ö. VIII-VII binyıllara ait Türkiye'nin Çatalhöyük ve Çayönü gibi en eski yerleşim merkezlerinde (komplekslerinde) de rastlanmaktadır.²⁶ Kafatası, içki kabı olarak yaygın bir şekilde Tibet'te kullanılmıştır. B. Laufer, farklı milletlerin farklı dönemlerde kafatası kullandıklarına dair geniş bilgi toplamıştır. Onun araştırmalarından, akrabalarının ve arkadaşlarının kafataslarını içki kabı olarak kullanan Amerika ve Avustralya kabileleri de dâhil olmak üzere, dünyadaki bütün halklarda bu kültürün olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Laufer'in örnek verdiği bazı benzetmelerin esasa dayandırılmadığını da belirtmek gerekir. Meselâ, Edda'da kafatasının içki kupası olarak kullanılması kültüne dair bulunduğu atıf doğrulanmamıştır.²⁷ Diğer araştırmacı A.L. Andrews, Odin'e akıl veren (ve konuşan) Mimir başından (kafatasından) hareketle Edda'da Mimir kafatasının içki kabı olarak kullanıldığına dair aynı şeyleri ispat etmeye çalışır.²⁸ Daha sonra J. Lindow, bu yorumlamayı “romantik” bularak Mimir kafasının (kafatasının)

²³ *Letopis Feofana Vizantiyska: ot Diokletiana do tsarey Mihaila i ego sna Feofilakta*, (perevod V. I. Obolenskogo, F. A. Ternovskogo), Moskva, 1884, 6303 – (803. yıl).

²⁴ *Povesti vremennih let*, (perevod D. S. Lihaçeva), Im Werden Verlag, Moskva–Augsburg, 2003, 6480 – (972. yıl).

²⁵ I. G. Aliyev, “Drevneyşee çeloveçeskoe obşestvo Azerbaydjana: paleolitiçeskie ohotniki i sobirатели”, *Istoriya Azerbaydjana*. Elm, Baku, 1995, s. 28.

²⁶ Jacques Cauvin, *The birth of the Gods and the origins of agriculture*, çev. Trevor Watkins. Cambridge University Press, Cambridge, 2000, p. 89-90.; Ian Hodder, *Theory and practice in archaeology*, RoutledgeCurzon, London & New York, 1992, p. 211-213.

²⁷ Berthold Laufer, “Use of Human Skulls and Bones in Tibet”, *Field Museum of Natural History, Department of Anthropology*, Chicago, No. 10, 1923, p. 9-24.

²⁸ Andrews A. Leroy, “Old Norse Notes 7: Some Observations on Mimir”, *Modern Language Notes*, The Johns Hopkins University Press, vol. 43, 1928, p. 166-171.

içecek kabı olarak kullanıldığına dair gerçeğe dayalı hiçbir delilin bulunmadığını belirtmiştir.²⁹

Yukarıda mezkûr delillerden hareketle kafatası kültürünün her kavme mahsus “yerel” özellikler taşıdığı kanaatine varmak mümkündür. Hayvana veya insana ait kafatası akıl almak için kullanıldığı gibi, içecek kabı olarak da kullanılmış olabilir. İçecek kabı olarak kullanılan kafatasları düşmana veya arkadaşına ait de olabilir. Ayrıca zaman faktörünü göz önünde bulundurmak gerekir ki, zamanla bu kültürün aynı halkta bile şekil değiştirmesi mümkündür.

Kafataslarının bu tür özelliklerinin incelenmesi, kafatası kültürünün “yerel” özelliklerinin tespit edilmesine imkân sağlar. Yukarıda zikredilen bilgilere dayanarak sadece Hunlara ve İskitlere mahsus kafatası kültürünün özellikleri üzerinde durmak istiyoruz:

İskitler ve Hunlar, düşmanlarının kafataslarını savaş ganimeti olarak biriktirmişlerdir; 2) İskitler ve Hunlar düşmanlarının kafataslarını değerli metallere kaplayarak içecek kabı olarak kullanmışlardır; 3) savaşta düşmanlarının kellesini alan İskitler ve Hunlar, toplumda itibar kazanmış ve bir kupa şarapla ödüllendirilmişlerdir; 4) savaşta düşmanlarının kafasını uçuran İskitlerin ve Hunların savaşta kazandıkları ganimetler kendilerine bırakılmıştır; 5) İskitlerde ve Hunlarda kafatası kültürünün kutsal önemi gibi, aynı zamanda askerlerin savaşta ne kadar iyi savaşıklarını denetlemeyi sağlayan pratik yönü de olmuştur.

Şunun altını bir daha çizmek gerekir ki, İskitlerdeki ve Hunlardaki ancak benzerliklerin tamamı bir araya getirildiğinde, bu iki halkta kafatası kültürünün aynı özelliklere, en önemlisi de bu kültürün özgünlüğüne işaret etmektedir.

4. İskitlerin ve Türk Halklarının Dinlerinde Kılıç Kültü

a. İskitlerin ve Hunların Dinlerinde Kılıca Tapma

Herodot, İskitlerin Ares'e tapma sürecini şöyle tasvir etmektedir:

“İskitlerin her bölgesinde Ares için, açık bir mekânda çalı çırpıdan dağlar şeklinde birbirlerinin üzerine yığılmış üç aşamalı ve uzunluğu ile genişliği hemen hemen aynı, ama yüksekliği uzunluğuna ve genişliğine nispeten daha az olan mabetler dikilir. En üstte üç tarafı düz olan, dördüncü tarafında da girişi

²⁹ John Lindow, *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals and Beliefs*. Oxford University Press, New York, 2002, p. 230-232.

olan dikdörtgen şeklinde bir alan oluşturulur. Kötü hava durumlarında bu in-
şaat daima çöker. Dolayısıyla her yıl buraya yüz elli yük çalı çırpı getirilir. Her
tepenin başına eski demir kılıç yerleştirilir. İşte bu kılıç, Ares putudur. Bu kılıca
her yıl diğer Tanrılara olduğundan daha fazla at ve büyükbaş hayvan getirilip
kurban kesilir”.³⁰

Pan Ku'nun derlediği “Han Şu”³¹ ve onun daha sonraki ilâvelerinde Asya Hun-
larının kılıca taptıklarından bahsedilmektedir. Kao Chu-hsun özellikle bu konuyu
ele aldığı makalesinde bütün bu bilgileri bir araya getirmiştir. Bunlara aşağıda yer
verilecektir.

Ch'ing hanedânından Wang Hsien Chien “Coğrafya ile ilgili Risale”nin ilâvesi
olan “Han Şu”da şöyle yazmaktadır: “*Hükümdâr Hsiu Chu'nun (başka bir ifadeyle Siu Tu)*
Gökyüzüne tapmak için hazırlanan metal askerleri ve Ching Lu kaması için Xiongnu (Hsiung-
nu) ile ilgili kayıtlara bakınız”.³² Xiongnu (**Hsiung-nu**) ile ilgili kayıtlarda, Hunların
hükümdarı Lao-Şang Şan-yu'nun iki Çin elçisiyle beraber dağ tepesine çıktığı, ora-
da beyaz bir atı öldürdükleri ve hükümdarın, atın kanına şaraba bandırılmış Ching
Lu kamasını daldırdığına dair yukarıda bahsedilmiş olan bilgiler bulunmaktadır.³³

Çince kaynaklardan alınmış olan bu iki kayıta, “ching lu”nun, “kılıç” veya
“kama” anlamına gelen Türkçe bir kelimenin Çince eski fonetik karşılığı olduğu
belirtilmektedir. Kao Chu-hsun, makalesinde “ching-lu” kelimesinin anlamını geniş
bir şekilde ele almaktadır. F. Hirth, K. Shiratori ve B. Karlgren'le aynı fikirde olan
Kao Chu-hsun, “l” ve “r” ünsüzlerinin birbirine dönüşebilirliğine de dayanarak
“ching-lu”nun çift yüzlü kama anlamında kullanılan Türkçe “kyngrak/qingrak” ve
Moğolca “kingara” kelimelerinin Çince fonetik karşılığı olduğunu ileri sürmekte-
dir.³⁴ Bu tür kamalara Yunanlılar “akinakes” diyorlardı. Daha önce de bahsedildiği
gibi, Herodot'ta da İskitlerin kılıca taptıklarına dair kayıtlar vardır. Kao Chu-hsun,
Han hanedânının tarihi olan “Han Şu”yu, bu kitabın Çinli tarihçiler tarafından

³⁰ Herodot, *a.g.e.*, IV, 62.

³¹ “Han Şu”, Çin'deki Han hanedanının tarihidir. “Han Şu”nun asıl derleyicisi, Çinli tarihçi Pan Ku'dur. Çinli tarihçiler eserin, babası Pan Ku tarafından başlatılıp, kızı tarafından bitirildiğini ileri sürmektedirler.

³² Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 223.

³³ Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 223.

³⁴ Friedrich Hirth, *The Ancient History of China: to the end of the Chou dynasty*, Columbia University Press, New York, 1908.; Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, p. 223.; Bernhard Karlgren, *Philology and Ancient China*. Aschehoug & Co, Oslo, 1926.; Kurakichi Shiratori, “On the territory of the Hsiung-nu prince Hsiu-t'u Wang and his metal statues for heaven worship”, *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko (the Oriental Library)*, Tokyo, 1930, No. 5.

düzenlenmiş olan daha sonraki ilâvelerini ve kutsal (ilahî) kılıçla ilgili çağdaş araştırma çalışmalarını esas alarak İskitler ve Hunlarda kutsal kılıç kültürünün aynı olduğunu belirtmektedir.

Kao Chu-hsun'a göre Sima Qian, eski Hunların dokuz kat Gök'e (gökyüzünün dokuz tabakasına) taptuklarına işaret etmektedir. Bu dokuz tanrıdan sadece bir tanesine, kutsal Ching-Lu kılıcına sunaklar dikmişlerdir.³⁵ İskitler de sadece kılıç tanrısı olan Ares'e sunaklar dikmişlerdir.³⁶ Hunlarda ve İskitlerde ching-lu kılıcı, insan biçimindeki Savaşçı Tanrı kültüyle özdeşleştirilmektedir. Bunun delillerini şu aşağıdaki alıntılarda bulmak mümkündür.

“Coğrafya ile ilgili Risale”nin ilâvesi olan “Han Şu”da: “Yun Yang’da³⁷ hükümdâr Hsiu Chu’nun, gökyüzüne tapmak için dikilmiş olan metal [veya altın] askerleri ve üç Ching Lu Shen mabedi vardır” denmektedir. “Han Şu”daki “Kurban Risalesi”nde geçen diğer kayıta da: “*Yun Yang’da hükümdâr Hsiu Chu’nun* hürmetine kurban kesmek amacıyla dikilmiş olan üç *Ching Lu Shen mabedi vardır*” denilmektedir. Hsiu Chu, Batı Hunlarına ait kabilelerin hükümdarıdır.³⁸

Böylece yukarıda mezkûr Çince kaynaklardan alınmış olan kayıtlara dayanarak “Göklerin metal [altın] savaşçısı”nın, başka bir ifadeyle “Metal tanrı”nın ve “kutsal Ching Lu kaması”nın aynı İlah’ın anlamsal hipostazı olduğunu, daha doğrusu Hunlarda da, İskitlerin Ares’ine benzer Savaş Tanrısı olduğunu tespit etmek mümkündür.

Geriye sadece son meseleyi açıklığa kavuşturmak kalıyor. “Han Şu”daki “Kurban Risalesi”nden alınan yukarıda verdiğimiz alıntıdaki, Ching Lu mabetlerinin hükümdar Hsiu Chu’nun hürmetine kurban kesmek için dikildiğine dair görüşe katılmıyoruz. “Han Şu”nun 96.bölümünde Çin kumandanı Piao Chi’nin (başka bir ifadeyle Huo Qubing) Çin’e göre daha batıda olan Hunların topraklarını fethettiğinden, Hun kabilelerinin hükümdarları Hong Ye’yi ve Hsiu Chu’yu teslim olmaya zorladığından ve sonra bu fethettiği yerlerde ilk defa kaleler inşa ettiğinden bahsedilmektedir.³⁹ “Han Şu”nun 68.bölümünde M.Ö. 121 yılının yazında kumandan Huo Qubing’in Çin’e göre daha batıda bulunan topraklara saldırıp, Hunların hü-

³⁵ Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 221.

³⁶ Herodot, *a.g.e.*, IV, 72.

³⁷ Yun Yang, Han hanedanının başkentinin yakınlarında bir yerdir.

³⁸ Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 222.

³⁹ A. F. P. Hulsewe (trans.), *China in Central Asia. The Early Stage: 125 B.C.-A.D.23. An Annotated Translation of Chapters 61 and 96 of the History of the Former Han Dynasty*, Brill, Leiden, 1979, Han Shu 96A, 6A.

kümdarı Hsiu Chu'nun taptığı Altın Gökyüzü Adamını ele geçirerek Batı Hunlarını mağlup ettiğine dair bilgiler vardır.⁴⁰ Hunların hükümdarı (Şan Yu), kendisine bağlı iki kağanın Çin'e karşı koyamadığını duyunca öfkelenip onları öldürmeye karar verir. Ölesiye korkan kağanlar Çin'in hâkimiyeti altına girmeye karar verirler. Ancak daha sonra Hsiu Chu kararından döner ve Hong Ye onu öldürdükten sonra Hsiu Chu'nun ordusunu kendi ordusuna katarak Çin'e teslim olur. Çin imparatoru onu tahtından eder ama unvanını bırakır. Hsiu Chu'nun ailesi ise köleleştirilir. O zaman 14 yaşında olan oğlu Mi-ti Sarı Kapıların ahırına imrahor olarak tayin edilir. Çinliler Mi-ti'ye, babası Hsiu Chu'nun altın savaşçı heykeli (chin jen) yaptırmasından dolayı Chin Mi-ti adını verirler. "Chin", "altın" anlamına gelmektedir⁴¹. Daha sonra Chin Mi-ti imparatorun sağ kolu olur ve sarayda yüksek konuma gelir.⁴²

Kao Chu-hsun, Yun Yang'daki Ching Lu kaması için yapılmış mabetlerin Hsiu Chu ailesinin değil, bütün Hunların mabetleri olduğu görüşünde ısrar etmektedir. Bunun delili de şu aşağıdaki hususlardır: Birincisi, yukarıda bahsedildiği gibi, Altın Gökyüzü Savaşçısı'nın (Adamının), Hunların hükümdarı Hsiu Chu daha hayattayken ele geçirilmiş olması gerçeğidir. Bu, Demir Savaşçı ve Kılıç kültlerinin, hükümdarları Hsiu Chu öldükten sonra Hunlar tarafından oluşturulmayıp hükümdarın vefatından çok önce de varlığını sürdürdüğünü ispatlamak için yeterli bir gerekçedir. İkincisi de, Yun Yang'daki Ching Lu kaması için dikilmiş mabetlerin temellerinin, M.Ö. 61 yılında yani hükümdâr Hsiu Chu'nun vefatından 60 yıl sonra; M.Ö. 85 yılında vefat eden oğlu Chin Mi-ti'nin ölümünden 25 yıl sonra; Çin İmparatoru Wu'nun vefatından bir yıl sonra atıldığı gerçeğidir.⁴³ Kao Chu-hsun'un görüşüne katılarak şunu ilâve edebiliriz ki, "Kurban Risâlesi"nde Ching Lu kaması için dikilmiş mabetlerin Hunların hükümdarı Hsiu Chu'nun ismiyle bağdaştırılma sebebi, Hunların savaş tanrısı ile hükümdarlarının isimlerinin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da hükümdar Hsiu Chu'nun ismini, Hunların savaş tanrısının adından aldığı anlamına gelmektedir⁴⁴.

⁴⁰ Burton, Watson (trans.) *Courtier and Commoner in Ancient China, Selections from the History of the Former Han by Pan Kû*, Columbia University Press, New York & London, 1974, Han Shu 68, p. 151-152.

⁴¹ Burton Watson *jîn* kelimesini "altın" olarak tercüme etmektedir. Kao Chu-hsun, *Hsiu Chu Jin Zhen* ifadesini "hükümdâr Hsiu Chu'nun metal savaşçısı" olarak yorumlamaktadır.

⁴² Watson, *a.g.e.*, Han Shu, 68, 151-152.

⁴³ Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 230.

⁴⁴ Daha teferruath bilgi için bkz. Hasanov, *Çar İskitler...*, ss. 183-225.

b. İskit ve Avrupa Hunlarının Dinlerinde Kılıca Tapma

Priskos'a (Romalı Priscus'a) atıfta bulunan Jordanes'in örnek verdiği Avrupa Hunlarının efsanesine göre, savaş tanrısı Mars'ın kılıcına hâkim olan Atilla kendini dünyanın hükümdarı olarak ilân eder.

“Zaten kendinden emin olma özelliğine sahip Atilla'nın kendine güveni, İskit hükümdarları arasında her zaman kutsal olarak saygı duyulan Mars'ın kılıcını bulduktan sonra daha da artar. Tarihçi Priskos kılıcın hangi şartlarda ve nasıl bulunduğunu şöyle anlatır: Çoban, sürüsünden bir düvenin topalladığını fark eder ancak yarasının sebebinin ne olduğunu anlayamaz. Endişeli çoban kan izini takip eder ve otlarken yanlışlıkla düvenin ayakları altında çiğnenmiş kılıca rast gelir. Çoban, kılıcı toprak altından kazıyıp çıkarır ve Atilla'ya götürür. Atilla, buna çok sevinir. Bundan kendisinin dünyaya hâkim olacağı anlamını çıkararak kılıcı memnuniyetle kabul eder. Atilla, Mars'ın kılıcının bütün savaşlarda ona zafer kazandıracığından emindi”.⁴⁵

Otto John Maenchen-Helfen'e göre (Almanca: Otto Mänchen-Helfen), bu olay Priskos'un ağzından anlatılan bir başka Yunanca kaynakta (Constantinian Exerpts) da mevcuttur. Kılıcın aranıp bulunma sürecinin kısa ve öz anlatılmasına rağmen kılıcın kendisi çok teferruatlı bir biçimde tasvir edilmektedir. “*Kılıç [Atilla'nın bulunduğu Mars'ın Kılıcı], Savaşların Tanrısına inanan İskit hükümdarları arasında saygı duyulan kutsal bir kılıçtır. Ancak [kılıç] çok eski zamanlarda kaybolmuştur.*”⁴⁶

Bu alıntıda Herodot'un anlattığı İskitlerin ilk hükümdarı Kolaksay tarafından elde edilen gökten düşmüş yanan kılıçla ilgili mit söz konusudur.

“Koroğlu” destanının Azerbaycan versiyonunda destanın kahramanı olan Koroğlu'nun kılıcının, yıldırım misali gökten düşmüş ilahî (kutsal) metal parçasından yapıldığı anlatılmaktadır.⁴⁷

Otto John Maenchen-Helfen'in araştırmalarında Ortaçağ Türk halklarının nasıl kendi kılıçları üzerine yemin ettiklerine dair birkaç örnek daha mevcuttur.⁴⁸

⁴⁵ *The Gothic History of Jordanes...*, XXXV, 183.

⁴⁶ bk. O. J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: Studies in their History and Culture*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles & London, 1973, p. 279.

⁴⁷ *Koroğlu*. Çaşıoğlu, Bakı, 2004, s. 13.

⁴⁸ Maenchen-Helfen, *a.g.e.*, s. 280.

c. İskitlerin, Asya Hunlarının ve Avrupa Hunlarının Dinlerinde Kılıç İçin Kurban Kesme

Herodot, İskitlerin Ares için kurban kesmeleriyle ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“İşte bu kılıca her yıl diğer Tanrılara kesilen kurbanlardan daha çok sayıda at ve büyükbaş hayvan kurban kesilir. Ayrıca her yüz esirden biri kurban edilmeye mahkûmdur. Ancak esirlerin kurban edilmesi, hayvanların kurban edilme usulünden farklı bir merasimle gerçekleştirilir. Esirin başına önce şarap serpilir, sonra kabın üzerinde başı kesilir (boğazlanır). Sonra da kanı çalı çırpı yığınının bulunduğu yukarıya götürülür ve orada bu kan kılıca serpilir. Yukarıda durum böyle iken o yığının altında, yani mabedin alt kısmında şöyle bir merasim yapılır: Boğazlanmış kurbanların sağ kolunu omzuyla birlikte kesip havaya fırlatırlar; diğer kurbanlık hayvanlar da kesildikten sonra merasim biter ve herkes dağılır. Kurbanın kolu düştüğü yerde kalır, cesedi ise ayrı bir yerde durur”.⁴⁹

İskitlerin ve Hunların kılıca kurban kesme gelenekleri arasında şöyle benzerlikler tespit ettik:

Hunların hükümdarı Lao-Şang Şan-yu'nun bir kapta beyaz atın kanını şarapla karıştırıp, bu karışıma da Ching Lu kamasını daldırdığına dair Çince yazılı kaynaklarda geçen bilgilerden, Hunların da aynen İskitler gibi kutsal kılıç için kurban kestikleri anlaşılmaktadır.⁵⁰

Hunlar da İskitler gibi, kutsal kılıca esir kurban etmişlerdir. “Han Şu”da Hunların, Çin generali Li Guang'ı (Li Kuang) silah için kurban ettiklerine dair kayıtlar vardır. Kao Chu-hsun, N. Egami'ye atıfta bulunarak “Kan Şu”da geçen “Silah için kurban kesme” ifadesinin “Ching Lu” kaması için kesilen kurban olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁵¹

İskitler, esirleri Ares'e kurban olarak keserken önce kafalarına şarap döküp sonra bir kap üzerinde gırtlaklarını keserler. Şarapla karışmış kan kaba akitıldıktan sonra bu karışım kutsal (ilahî) kılıcın üzerine dökülür.⁵² Hunlar, Ching Lu kılıcı üze-

⁴⁹ Herodot, *a.g.e.*, IV, 62.

⁵⁰ Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 223.

⁵¹ Namio, Egami, “Examination of the Ching Lu Tao”, *Yurashiya kodai hoppo bunka (Ancient cultures of Northern Eurasia)*, Tokyo, 1948.; Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 227.

⁵² Herodot, *a.g.e.*, IV, 62.

rine yemin törenini gerçekleştirirken bir kaba kan ve şarap koyduktan sonra bu kaba Ching Lu kamasını daldırırlar.⁵³

Bütün bunlardan şu neticeye varmak mümkündür: 1) İskitler de, Asya Hunları ile Avrupa Hunları da kılıca tapmışlardır; 2) hem İskitlerde hem Asya Hunları ile Avrupa Hunlarında da kılıç tanrısı, insan kılığındaki Ares/Mars/“Metal Savaşı”dır; 3) İskitler de Hunlar da sadece kılıç tanrısına sunaklar dikmişlerdir; 4) İskitler de Hunlar da (kutsal) kılıç için atları ve esirleri kurban olarak kesmişlerdir; 5) İskitler de Hunlar da kurbanların kanlarını şarapla karıştırmışlardır; 6) gökten düşmüş yanan “Kolaksay kılıcı” ile ilgili İskit miti, Türk halklarının destanlarında da mevcuttur.

5. İskitlerde ve Türk Halklarında Anti Asimilasyon Psikolojisi

Herodot’un “Tarih”inde İskitlerin asimilasyona karşı tahammülsüzlük psikolojisini resmeden iki olay mevcuttur. Birincisi, İskitlerin düşmanlarına karşı stratejik üstünlük elde etmelerini sağlayan ihlâl edilemez göçebe hayat tarzıdır.

“Tanıdığımız bütün halklar arasında sadece İskitler, insan hayatı için en önemli sanata sahiptirler. Bu sanat, kendine saldıran hiçbir düşmanın kurtulmasına imkân bırakmamalarından ileri gelmektedir. Ayrıca kendileri buna izin vermedikçe onları geçmek, onların üstesinden gelmek de mümkün değildir. Zira İskitlerin ne şehirleri, ne de kaleleri vardır, evlerini yanlarında taşırlar. İskitlerin hepsi güzel at biner ve ok atarlar; tarımla değil hayvancılıkla uğraşırlar; evleri, çadırlardır. Böyle bir halkın ele geçirilmesi ve yenilmesi hiç mümkün mü? İskitlerin bu özelliklerinde tabii olarak onların topraklarının ve nehirlerinin de payı vardır”.⁵⁴

İkincisi, İskitlerin, atalarından devam eden örf-adetlerine sınımsız bağlı olmalarıyla ve diğer yabancı halkların geleneklerini benimseyen kendi kandaşlarını ağır bir şekilde cezalandırmalarıyla ilgilidir. Bunun ne anlama geldiğini açıklamaya çalışacağız.

İskit hükümdarlarından Anaharsis (Anacharsis) ve Skil (Scyles, Skyles) diğer halkların hayat tarzı ve geleneklerini uyguladıkları için kendi kabileleri tarafından öldürülmüşlerdir. Herodot’un anlattığına göre Anaharsis çok seyahat eden ve farklı halkların bilgelik sınırlarına erişmeye çalışan birisidir. Anaharsis seyahati sırasında,

⁵³ Kao Chu-hsun, *a.g.e.*, s. 223.

⁵⁴ Herodot, *a.g.e.*, IV, 46-47.

yabancı bir ülkedeki Tanrıça'ya ülkesine sağ salım döndüğü takdirde kendisi için ayin yapacağına dair yeminde bulunur. İskitya'ya dönünce "Ağaçlar Mekânı" olarak bilinen Giley adlı bir yere saklanır. Ayini orada yapar. Ancak onu gören İskitler hükümdar Savliy'e haber verirler. Savliy bu haberi duyar duymaz olay yerine varır ve yabancı örf-adetlere uyduğu için kendi elleriyle kardeşini⁵⁵ öldürür.⁵⁶

Herodot daha sonra aradan yıllar geçtikten sonra İskit hükümdarı Skil'in başına da aynı şeylerin geldiğini yazar. Skil'in babası İskit hükümdarı Ariapites (Ariapeithes); annesi ise Yunanlı birisidir. Annesi, Skil'e Yunanca'yı ve yazmayı öğretir; bunun yanı sıra Yunanca olan her şeye karşı sevgi beslemesine vesile olur. Skil, hükümdâr olduğu zaman sık sık Boristen'e gider. Şehre girerken Yunan kıyafetini giyer. Skil, Boristen'de evlenip kendine bir ev yapar. Orada bazen bir ay bazen de daha fazla kaldıktan sonra şehirden ayrılır. Tekrar İskit kıyafetlerini giyerek bozkırdaki topraklarına döner. Tabii olarak İskitler, deliliğe yol açan Tanrı'ya tapmanın ahmaklık olduğu düşüncesiyle Yunanlıları, Bacchanalia ayinine olan tutkularından dolayı kınarlar. Bir keresinde Skil, Bacchanalia ayinine katılır. Bunu gören Boristen ahali-sinden birisi, İskitlerin dalga geçtikleri Yunan geleneklerini kendi hükümdarlarının benimsediğini İskitlere haber verir. Haberi ulaştıran adam İskitleri gizlice Bacchanalia'nın yapıldığı yere götürür. İskitler orada Yunan kıyafetini giyip, Yunan müzik aletini çalan kendi hükümdarlarını görünce hemen şehri terk ederler. Bu haberi bütün orduya yayarlar. Bundan sonra halk ayaklanır, Skil'in baba tarafından kardeşi olan Oktamasad'ı (Oktamasadas) hükümdar olarak seçer. Skil, İskitlerin elinden kurtulamaz. Oktamasad onun kellesini alır. Bu olayı özetleyen Herodot: "İskitler geleneklerine o kadar sıkı bağlılar ki, başka kültürlere ait bir geleneği benimseyenleri en ağır cezaya tâbi tutarlar" diye yazmaktadır.⁵⁷

İlk bakışta Herodot'un yazdıklarından bir toplum olarak İskitlerin psikolojik özellikleriyle ilgili kesin bir sonuç çıkarmak mümkün olmayabilir. Ancak daha teferuatlı tahlil yapılarak İskit ve diğer göçebe halkların toplumsal ve psikolojik özellikleri karşılaştırıldığında şu sonuçlara varmak mümkündür:

İskit toplumunun psikolojik özellikleriyle ilgili Herodot'un anlattığı iki olayda, birbirlerinden ayrı ele alınamayan bir bütün sistem söz konusudur.

⁵⁵ Herodot, Savliy ve Anaharsis'in şecerelerini inceleyerek onların kardeş oldukları sonucuna varmıştır.

⁵⁶ Herodot, *a.g.e.*, IV, 76-77.

⁵⁷ Herodot, *a.g.e.*, IV, 80.

Bu iki psikolojik tespit, birbirleriyle bağlıdır ve İskitler için bu, erimeye (asimilasyona) karşı bir nevi koruyucu bariyer niteliğindedir.

Bu görüşleri desteklemek için, Hunların yabancı olan her şeye karşı tahammülsüzlükleriyle ilgili Han Hanedâni devrinden kalma Çince yazılı kaynaklara başvurulabilir.

Çin tarihçisi Sima Qian, M.Ö. 174 ve 161 yılları arasında Hunların hükümdarı Lao-Şang Şan-yu ile danışmanı Çung-Hang Yueh arasında geçen şu diyaloga yer verir⁵⁸:

“Han (Çin) imparatorluğunun ipeği ve yemeği Hunların hoşuna giderdi. Danışmanı Çung-Hang Yueh, Hun hükümdarı Şan-yu’ya dönüp şöyle dedi: “Hunlar, Han imparatorluğu hâkimiyeti altındaki her hangi bir halktan nüfusça daha azdır. Ancak Hunlar, kendi yemekleri ve kıyafetlerine sahip olmaları sayesinde çok güçlüdürler ve hiçbir şeyden dolayı Han İmparatorluğu’na bağlı değildirler. Şan-yu, Çin yemeklerini benimsemeye ve Hunların geleneklerine değişiklik getirmeye çalışıyor. Bu sebeple, Han buraya kendi mallarının beşte birinden daha az bir kısmını gönderse bile neticede amacına ulaşır ve bütün Hun halkını köleleştirmeyi başarır”. “Bugünden itibaren, yani Han’ın ipeğini elde ettiğiniz günden itibaren üzerinize giyip çalılar ve dikenler arasında at üstünde koşurun. Pantolonlarınızın ve kaftanlarınızın ne kadar çabuk paramparça yırtıldığını herkes görür ve ipekten yapılmış giyimden keçe ve deriden yapılmış giyimle kıyaslanamayacağını anlar. Aynı şekilde Han’ın yemeğini aldığımız zaman da onu atın ki, halk Han yemeğinin süt ve kırmızı kadar kullanışlı ve lezzetli olmadığını anlasın”.⁵⁹

Bu diyalogdan da anlaşılacağı üzere, Türk halklarının yabancı kültüre ait hayat tarzını reddedişi, aslında bir nevi bağımsızlıklarını koruma mekanizmasıdır. Asya Hunları bağımsızlıklarını, ihtiyaçlarını kendi iktisadî imkânlarıyla karşılamaları sayesinde koruyabilmişlerdir. Hunlar, Çin İmparatorluğu’na bağlı değillerdi. Türk halklarında yabancı kültüre ait örf-adetleri ve töreleri inkâr etme prensibi, Hunların millî ideolojisinin olmazsa olmaz unsurlarından biri olmuştur. Daha sonraki döneme ait Orhun-Yenisey yazıtlarında buna dair örnekler mevcuttur:

⁵⁸ Tarih bu alıntıdan alınmıştır: Jagchid Sechin, Symons Van Jay, *Peace, War, and Trade Along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction through Two Millennia*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 1989, s. 25. Mete Han’ın vefatı üzerine M.Ö. 174 yılında oğlu Tsiçu, Lao-Şang ismiyle tahta çıkıp Hunların hükümdarı olur.

⁵⁹ Sima Qian, *a.g.e.*, The Account of the Xiongnu, Shi ji: 110.

“...altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletinin sözü tath, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tath sözle, ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öyle yaklaştırmış. Yaklaştırp, konduktan sonra, kötülüğü o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanlısa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tath sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersin, Türk milleti, öleceksin! Orada kötü kişi öyle öğretiyormuş: Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir diyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına gidip, çok insan öldün! O yere doğru gidersen, Türk milleti, öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur. Ötüken yerinde oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın.(Güney Cephesi, 5-8.satırlar)⁶⁰

Çin İmparatorluğu’nda Çin’in hayat tarzını kabul edenleri teşvik etme geleneği vardı. Bu, Türk halklarının yavaş yavaş göçebe hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçmelerine ve neticede onların sıkça asimilasyona uğramalarına yol açmıştır. Çin medeniyetinin etkisi altında kalanlar, Doğu’nun “Anaharsis”leri ve “Skil”leriydi. Herodot’tan bin yıl sonra yazılmış olan Kül-Tigin yazıtlarından da anlaşılacağı üzere, İskit ve Türklerin psikolojik özelliklerinde aynılık söz konusu idi. Bu benzerlikleri destekleyen bir başka kayıt da, Kül-Tigin’in ağabeyi Bilge Kağan ile danışmanı Tonyukuk arasında geçen bir diyaloga atıfta bulunulan Tang hanedanının tarihinden alınmış fragmanlarda bulunmaktadır:

“Kendisine teslim edilen çok sayıda Çinli mülteciye sahip olan Bilge Kağan, yeni şehirler ve mabetler inşaat etmeyi düşünür. Tonyukuk: “Bu, büyük bir hata olur. Türklerin nüfusu çok azdır, Tang (Çin) halkının yüzde biri kadar olamaz. Onlara karşı koyabilmemizin tek şartı, göçebe hayat tarzımızdır. Biz su ve otlaklar ararız; ama ikamet ettiğimiz belirli bir yer yoktur. Üstelik hareketli hayat tarzımız var: herkes savaş sanatı eğitimini almış, ok atabilir ve avlanabilir. Zayıf düşüğümüz zaman geri çekilip, dağlarda veya ormanlarda saklanabiliriz. Tang’ın çok sayıda askerinin olmasının bizim için bir tesiri yoktur. Şayet şehirler inşaat etmeye başlarsak ve hayat tarzımızı ve örf-adetlerimizi değiştirmeye başlarsak o zaman Tang, bizi “yutacaktır”. Ayrıca mabet geleneği, insanlara cömert ve zayıf olmayı öğretir. Bu ise, savaş sanatının gelişmesi ve iktidar mücadelesi için iyi değildir. Dolayısıyla bütün bu dediklerin yapılmamalıdır.” Bilge Kağan bu görüşe katılır.⁶¹

⁶⁰ Orhun Abideleri’nden alınmış olan bu paragrafın tercümesi için Muharrem Ergin’in *Orhun Abideleri*’nden istifade edilmiştir: Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri (İnceleme)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, 44.baskı, s. 12-13.

⁶¹ Liu Hsü and others (887-946 A.D.), Chiu T’ang shu (The old history of the T’ang dynasty, 618-

Görüldüğü üzere, Türklerin yabancı kültürlerle ait her şeyi reddedişinin sebebi vardır: atalarından devam ede gelen hayat tarzlarını kaybetme ve hem askerî hem de kültürel olarak zayıf düşme tehlikesidir. Askerî olarak zayıf düşmekten kasıt, ordunun ve askerlerin mücadeleci niteliklerini kaybetmesi ise; kültürel olarak zayıf düşmekten kasıt, sayıca çok az olmalarından kaynaklanan asimilasyon (erime) korkusudur.

Böylece, esas aldığımız Yunanca, Çince ve Türkçe yazılı kaynaklarda yer alan bilgileri şöyle özetleyebiliriz: 1) İskitler de Göktürkler de göçebe hayat tarzlarını, düşmanlarına karşı askerî üstünlük elde etmek için kullanmışlardır⁶²; yerleşik hayat tarzı yaşayan halklara nispeten sayıca daha az olan İskitler ve Göktürkler, göçebe hayat tarzını askerî güçlerinin zayıf düştüğü dönemlerde koruyucu bariyer olarak kullanmışlardır; 2) İskitler, Hunlar ve Göktürkler asimilasyona uğramamak ve kendilerinden sayıca daha çok olan yerleşik halkların kültürel tesiri altında kalmamak için örf-adetlerine sıkı bağlı kalmış ve yabancı kültüre ait gelenekleri benimseyenleri ağır cezaya tâbi tutmuşlardır; 3) İskitler, Hunlar ve Göktürkler anti asimilasyon psikolojisi bakımından aynı özelliklere sahiptiler.

Böylece, şöyle tespitlerde bulunabiliriz:

İskitlerin defin törenleri Asya Hunlarının, Avrupa Hunlarının, Göktürklerin ve Moğolların defin törenlerinin aynısıdır.

İskitlerin kan yemini törenlerinin aynısı Hunların geleneklerinde de mevcuttur.

İskitlerin mağlup ettikleri düşmanlarının kafataslarını içki kabı olarak kullanma geleneği, Asya Hunları için de söz konusudur. Üstelik bu iki halkta savaş ganimetlerinin, kafatası kültürünü esas alarak üleştirilmesi geleneği de aynıdır.

Herodot'un tasvir ettiği, İskitlerin tanrısı Ares'e tapma ve kurban kesme gelenekleri, Asya Hunlarındaki Ching Lu kamasına tapma ve kurban kesme geleneklerinin aynısıdır. Herodot'un verdiği ilahî (kutsal) kılıç hakkındaki bilgiler İskitlerle

907) (Po-na ed.), (Çince) Reprinted in Taipei, 1967, 194 I, chuan 144 I: Account of the Turks, I, 14b. – Söz konusu kaynaktan alınmış geniş atf kitapta vardır: Jagchid Sechin, Symons Van Jay, *a.g.e.*, s. 193.

⁶² Bu dipnot, makalenin Rusça aslında olmayıp sonradan makalenin tercümesi esnasında yazar tarafından eklenmiştir: Herodot, Pers İmparatoru Darius'un İskitleri işgalini tasvir ederken İskitlerin, Pers ordusuna karşı askerî üstünlük elde etmek için göçebe hayat tarzlarını nasıl kullandıklarını açıkça belirtmektedir. İskitler sürekli geri çekilerek Persleri kendi ülkelerinin içlerine doğru çekerler. Böyle yaparken de Perslerin yollarındaki kuyuları kapatıp, hayvanları götürür ve otları yok ederler. İskitler, uzun bir süre için düşmanlarıyla savaşmaya yanaşmaz. Bütün bunlar, Perslerin güçlü ordusunun bitip tükenmesine yol açar. Bu duruma İlhami Durmuş da dikkatleri çekerek şöyle demektedir: "...Darius, İskitlerin oyalama taktiği karşısında gün geçtikçe daha da güç durumunda kalarak, geri çekilmesinin kendisi ve ordusu için daha akılcı olduğunu düşünmüştür". İlhami Durmuş, "Anadoluda Kimmerler ve İskitler", *Belleter*, LXI/231, 1997, s. 285.

ilgiliyen; Çince kaynaklarda bu, Asya Hunlarıyla, Yunanca kaynaklarda ise Avrupa Hunlarıyla ilgilidir.

İskitler, Asya Hunları ve Göktürkler anti asimilasyon psikolojisi hususunda da aynı özelliklere sahiptir. Göçebe hayat tarzı ve yabancı kültüre ait olan her şeyi reddediş, bu halklarda asimilasyona karşı kullandıkları koruyucu bariyer niteliğindedir.

Netice itibarıyla, daha önce tarafımızdan “Kraliyet (Hükümdar, Çar) İskitleri”nin diliyle ilgili araştırma yapıldığını ve İskitlerin dilinin menşei itibarıyla Türkçe ile aynı kökten geldiğini ispatladığımızı bir daha belirtmek isteriz.⁶³ “Kraliyet İskitleri”nin ve Türk-Moğol halklarının farklı geleneklerinin aynı olduğunu gösteren bilgiler ise, sadece İskitlerle Türk-Moğol halklarının aynı kökten geldiğini, akraba olduklarını onaylayan ek bilgi niteliğindedir.

⁶³ Hasanov, *Çar İskitler...*; Zaur Hasanov, “İskit Etnoniminin Okunuşu”, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2009/2, Sayı 50, 2010, s. 1-10.; Z. H. Hasanov *Sotsialno-kulturne tsennosti skifov: drevnih așguzov/ıykuзов/guzov*, Türk Akademiyası, Prosper Print, Astana, 2013.; Zaur Hasanov, “Suffix -t as an Indicator of Plurality in the Ethnonyms of the Royal Scythians”, *Discussions in Turkology* (ed. Emiroğlu Ö., Godzinska M., Majkowski F.), Department of Turkish Studies and Inner Asian Peoples, University of Warsaw, Warsaw, 2014, p. 646-655.

KAYNAKLAR

- Aliev, I. G., “Drevneyşee çeloveçeskie obşestvo Azerbaydjana: paleolitiçeskie ohotniki i sobiratele”, *İstoriya Azerbaydjana*, Elm, Baku, 1995, s. 23-38.
- Andrews, A. Leroy, “Old Norse Notes 7: Some Observations on Mimir”, *Modern Language Notes*, The Johns Hopkins University Press, vol. 43, 1928, p. 166-171.
- Boyle, J. A., “A form of horse sacrifice amongst the 13th and 14th century Mongols”, *Central Asiatic Journal*, vol. X/3-4, 1965, p. 145-150.
- Cauvin, J., *The birth of the Gods and the origins of agriculture*, trans. Trevor Watkins. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Dally, O., “Skythische und Graeco-Skythische Bildelemente im Nördlichen Schwarzmeerraum”, *Im Zeichen des Goldenen Greifen: Königs Gräber der Skythen*, (ed. Menghin, W., Partzinger, H.), Prestel, Munich, 2007, ss. 291-298.
- Durmuş, İ., “Anadoluda Kimmerler ve İskitler”, *Bellelen*, LXI/231, 1997, ss. 273-286.
- Egami, Namio, “Examination of the Ching Lu Tao”, *Yurashiya kodai hoppo bunka (Ancient cultures of Northern Eurasia)*, Tokyo, 1948, p. 133-163.
- Ergin, M., *Orhun Abideleri (İnceleme)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, 44.baskı.
- Gor-ogh: Turkmenskiy geroiçeskiy epos*, Nauka, Moskva, 1983.
- Hasanov, Z. H., “Suffix -t as an Indicator of Plurality in the Ethnonyms of the Royal Scythians”, *Discussions in Turkology* (ed. Emiroğlu Ö., Godzinska M., Majkowski F), Department of Turkish Studies and Inner Asian Peoples, University of Warsaw, Warsaw, 2014, p. 646-655.
- _____, Gasanov Z. G. *Sotsialno-kulturne tsennosti skifov: drevnih aşguzov/işkuzov/guzov*, Türk Akademiyası, Prosper Print, Astana, 2013.
- _____, *Çar İskitler: İskitler ve Eski Oğuzların Etno-dil Özdeşleştirmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2009.
- _____, “İskit Etnoniminin Okunuşu”, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2010, Sayı 50, 2009/2, s. 1-10.
- Herodot = Gerodot, *İstoriya*, (pervod G. A. Stratanovskogo), Nauka, Leningrad, 1972.
- Hirth, F., *The Ancient History of China: to the end of the Chou dynasty*, Columbia University Press, New York, 1908.
- Hodder, I., *Theory and practice in archaeology*, Routledge Curzon, London & New York,

1992.

- Hulsewe, A. F. P., (trans.), *China in Central Asia. The Early Stage: 125 B.C.-A.D.23. An Annotated Translation of Chapters 61 and 96 of the History of the Former Han Dynasty*, Brill, Leiden, 1979.
- İbn Battuta, *Trafels in Asia and Africa 1325-1354*, (trans. H. A. R. Gibb), Routledge & Kegan Paul, London, 1929.
- Jagchid, S. – V. J. Symons, *Peace, War, and Trade Along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction through Two Millenia*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 1989.
- Kao, Chu-hsun, “The Ching Lu Shen Shrines of Han Sword Worship in Hsiung Nu Region”, *Central Asiatic Journal*, V/3, 1960, p. 221-232.
- Karlgren, B., *Philology and Ancient China*. Aschhehoug & Co, Oslo, 1926.
- Kniga Marko Polo*, (perevod I. P. Minaeva), Gos. iz-vo geograficeskoy literatury, Moskva, 1955.
- Koroğlu, Çaşıoğlu*, Bakı, 2004.
- Laufer, B., “Use of Human Skulls and Bones in Tibet”, *Field Museum of Natural History, Department of Anthropology*, Chicago, No. 10, 1923, p. 9-24.
- Letopis Feofana Vizantiytsa: ot Diokletiana do tsarey Mihaila i ego sina Feofilakta*, (perevod V. I. Obolenskogo, F. A. Ternovskogo), Moskva, 1884.
- Lindow, J., *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals and Beliefs*. Oxford University Press, New York, 2002.
- Liu Hsü and others (887-946 A.D.), Chiu T'ang shu (The old history of the T'ang dynasty, 618-907) (Po-na ed.), (Çince) Reprinted in Taipei, 1967.
- Maenchen-Helfen, O. J., *The World of the Huns: Studies in their History and Culture*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles & London, 1973.
- Malov, S. E., *Pamyatniki drevnyurkskoy pismennosti: teksti i issledovaniya*, Iz-vo AN SSSR, Moskva–Leningrad, 1951.
- Minns, E. H., *Scythians and Greeks: a Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, Biblo and Tannen, New York, 1971.
- Povest vremennih let*, (perevod D. S. Lihaçeva), Im Werden Verlag, Moskva–Augsburg, 2003.

- Pristisian, "Zemleopisanie", *Antiçnie istoçniki po istorii Azerbaydjana*, (Aliiev, K. G.) Elm, Baku, 1978.
- Raşid ad-Din, *Sbornik Letopisey*, (Hetagurov, L. A.), t. I kn. 2. Moskva–Lenigrad: Iz-vo. AN SSSR, 1952.
- Shiratori, Kurakichi, "On the territory of the Hsiung-nu prince Hsiu-t'u Wang and his metal statues for heaven worship", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko (the Oriental Library)*, Tokyo, 1930, No. 5, p. 1- 77.
- Sima Qjan, *Records of the Grand Historian: Han Dynasty II*, Burton Watson (trans.), Columbia University Press, Hong Kong & New York, 1993.
- Tarhan, T., "İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri", *Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, Sayı 23, 1969, ss. 145-170.
- The Gothic History of Jordanes in English version*. With an introd. and comment. by Charles Microw. Speculum Historiale, Barnes & Noble, Cambridge-New York, 1960.
- Thordarson, F., "The Scythian funeral customs: some notes on Herodotus IV, 71-75", *A green leaf. Papers in honour of Professor Jes P. Asmussen (Acta Iranica, 28)*, Brill, Leiden, 1988. ss. 539-547.
- Trippet, F., *The First Horsemen*, Time Life Books, New York, 1974.
- Watson, Burton (trans.), *Courtier and Commoner in Ancient China, Selections from the History of the Former Han by Pan Ku*, Columbia University Press, New York & London, 1974.

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Evaluation of KUR ^{1D} <i>Hulana-/</i> KUR ^{1D} SİG ‘Wool River Land’ According to the Hittite Texts	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: A New Persian Source on the History of Timurids: <i>Müntahabü't-Tevârih</i> of Zahîr-i Mar'aşî	371
KUL, EYÜP: Improvement of Mines in Kratov, Kyustendil, Skopje, Trepça and Jejene According to a Report Dated 1703	395
TÜRKMEN, İLHAN: Socia-Economic Structure of Belgrade in 1740s According to Ottoman Empire Sources.....	411
DEMİR YÜREK, MEHMET: The Dragomans of the Britain and the Dragoman Reform of 1758	439
EFE, AYLA: Mahmut II's Census in Property: The Case of Evreşe	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Understanding Ottoman Heritage in Bosnia and Herzegovina: Conversions to Islam in the Records of the Sarajevo Sharia Court, 1800-1851	507
SÜME, MEHMET: A Sample of Ottoman Tax Implementations: The Octroi Tax	601
GÖLEN, ZAFER: The Efforts of Ottoman Government Regarding the Protection of Bosnia-Herzegovina Forests During Reforms	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: Disaster Management of the Ottoman Empire and the Criticisms Directed Toward the Govenor Sadık Mehmed Paşa in the Earthquake of Chios in 1881.....	573
KORKMAZ, TELLİ: G. V. Chicherin in Turkish-Russian Relations and the Armenian Issue	619
Translations:	
HASANOV, ZAUR (Transl.: Bağdagül Musa): Identical Traditions, Cults and the Psychology of the Scythians and Turko-Mongol Peoples	639
Turkish Abstracts.....	663
Abstracts.....	671
Belleten Journal Editorial and Application Requirements (in Turkish)	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English)	682

BELLETEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume : LXXX

No. 288

August 2016

ANKARA – 2016